
Rozhovor

O plebejské demokracii¹

Jeffrey Edward Green – Jan Bíba

University of Pennsylvania, Philadelphia – Univerzita Karlova, Praha

Jan Bíba (JB): *Na vaši práci považuji za nejzajímavější to, že zpochybňujete některá z našich základních přesvědčení o povaze demokracie. V našem rozhovoru bych se rád soustředil právě na tento okruh otázek. Jste autorem dvou knih, The Eyes of the People (Oči lidu) a The Shadow of Unfairness (Stín nespravedlnosti). Zatímco první kniha obhájí specifickou verzi plebiscitáristu, druhá formuluje plebejskou teorii liberální demokracie. Tyto knihy jsou v mnohém odlišné, ale zároveň v jistém smyslu komplementární. Domnívám se, že oběma je vlastní obecný postoj, který lze najít v přirovnání situace občanů v současných liberálních demokraciích k plebejcům. Mohl byste vysvětlit, proč popisujete běžné občany v liberálních demokratických státech jako plebejce?*

Jeffrey E. Green (JG): O běžných občanech lze hovořit jako o plebejcích proto, že zažívají politiku jako občané druhé kategorie nebo třídy. Běžní občané nemohou předpokládat, že se budou podílet na významných politických rozhodnutích (schvalovat zákony a konkrétní politická opatření, rozhodovat, zda vést válku atd.), a zároveň si jsou vědomi toho, že existují jiní lidé, kteří taková rozhodnutí činí. Běžní občané jsou plebejci také proto, že jejich druhořadý status přímo souvisí s tím, že *nejsou* výjimečně bohatí, slavní nebo jinak mocní. Velké bohatství, sláva a velký vliv jdou zpravidla ruku v ruce a vzájemně se posilují. Většina z nás tyto tři charakteristiky postrádá a nechává naši sociologickou obyčejnost, aby se reprodukovala do politické obyčejnosti, tj. do postavení druhořadých občanů, jež si jsou vědomi toho,

¹ Jeffrey E. Green je politický filosof působící na University of Pennsylvania (USA). Je také ředitelem Andrea Mitchell Center for the Study of Democracy. Ve své práci se zaměřuje především na teorie demokracie a současnou sociální teorii. Jeffrey Green je mimo jiné autorem dvou knih *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship* (Oxford, Oxford University Press 2009) a *The Shadow of Unfairness: A Plebeian Theory of Liberal Democracy* (Oxford, Oxford University Press 2016). Rozhovor se uskutečnil 22. června 2021. Přeloženo z angl. originálu. Transl. © J. Odehnalová – J. Bíba. Pozn. red.

že existují výjimeční jedinci, kteří přímo určují jednání vlády a nacházejí se v situaci, která jim umožňuje mnohem více využívat možnosti aktivního politického jednání na veřejné scéně. Pochopitelně existují výjimky. Ale většina z nás v této době zažívá politiku tímto druhořadým způsobem. A to se zde ani nezmiňuji o třetí třídě těch, kteří jsou výrazně utlačováni.

JB: *Nesetkáváte se někdy s názorem, že vaše práce je založena převážně na analýze amerického ústavního a politického systému a na celkové situaci ve Spojených státech? Vnímáte také občany žijící v Evropské unii jako plebejce? Vzhledem k tomu, že v řadě evropských zemí můžeme hovořit o proporcionálním zastoupení, systému více stran, rozvinutějším sociálním státu a legislativě nezřídkou omezující vliv korporací ve volbách (abych zmínil jen některé základní rozdíly mezi EU a USA), bylo by snad možné namítnout, že situace v Evropské unii se obecně liší od situace ve Spojených státech amerických.*

JG: Ve své práci se zabývám demokracií jako takovou. Neomezují se na příklad Spojených států. Explicitně usiluji o to, aby moje analýzy zahrnovaly i politické zkušenosti Evropanů – včetně těch, kteří žijí v demokraciích, které jsou považovány za výjimečně vyspělé, a jako takové jsou také vysoce oceňovány a vnímány lépe než demokracie ve Spojených státech. Ve *Stínu nespravedlnosti* jsem se soustředil mimo jiné na to, abych ukázal, že i když sociální struktury v mnoha evropských zemích, jež se z pohledu Američanů jeví jako sociální demokracie, jsou sice možná méně plutokratické než společnost ve Spojených státech, přesto jsou i tyto země stále hluboce plutokraticky rozdělené.

Dokonce i ve Finsku, možná nejrovnostářštější zemi v Evropě, se v politických organizacích i v občanské společnosti angažují spíše bohatší občané, děti z bohatších rodin ve větší míře studují na univerzitách a 80 % Finů se domnívá, že pocházejí z bohatší nebo vzdělané rodiny je důležitým předpokladem pro to, aby to člověk „v životě daleko dotáhl“. V této souvislosti je důležité mít na zřeteli velmi důležitý teoretický předpoklad: převažující aspirace současné demokracie spočívá v tom, že politické a vzdělávací příležitosti by neměly být ovlivňovány tím, z jaké společensko-politické třídy člověk pochází, a podmínkami, do kterých se narodil. V současných demokratických společnostech tedy platí obecně přijímaná celospolečenská norma, podle níž by podobně nadaní a motivovaní občané měli mít stejné vyhlídky na politickou participaci, a to bez ohledu na to, z jaké sociální třídy pocházejí. V souvislosti s tím by všechny děti, které jsou podobně nadané a motivované, měly mít stejné vyhlídky na vzdělanostní a profesní rozvoj – bez ohledu na bohatství nebo chudobu svého rodinného zázemí.

Přesto, nikde ve světě – dokonce ani v severní Evropě – nejsme svědky toho, že by se tento ideál alespoň blížil svému úspěšnému naplnění. To je absolutně nejdramatičtější příklad toho, co nazývám „stínem nespravedlnosti“, který negativně ovlivňuje demokratický život nejen ve Spojených státech, ale kdekoli jinde na světě. Je pravda, že existují významné rozdíly mezi sociálními demokraciemi založenými na proporcionálním zastoupení, které rozvíjejí robustní programy sociálního zabezpečení, a prezidentskými systémy, které fungují bez jakýchkoliv paralelních závazků sociálního zabezpečení. Avšak i přesto na oba tyto společenské rámce stále dopadá tento temný stín nespravedlnosti.

V obou zmíněných sociálních systémech se běžní občané většinou domnívají, že existují *druzí*, kteří přímo předurčují osud celého jejich společenství. Při tom možnosti těchto druhých jsou nejčastěji spojeny s vlastním předem existující kombinací bohatství/slávy/moci, jež není dostupná ostatním „obyčejným“ lidem. Samozřejmě je důležité vnímat relativní rozdíly mezi oběma typy těchto společenských systémů a upozorňovat na ně: Spojené státy by nepochybně byly lepší demokracií, kdyby vypadaly více jako Finsko. Avšak je omylem domnívat se, že Finsko opravdu splnilo slib svobodného a rovného občanství pro všechny a tím úspěšně eliminovalo stín nespravedlnosti. Instrukce soukromého vlastnictví a původu jsou příliš mocné. Jsou natolik silnou překážkou, že není možné neutralizovat nespravedlnost, kterou rodí, a to dokonce ani v těch nejlepších evropských sociálních demokraciích.

JB: *Domnívám se, že mnozí teoretikové demokracie by protestovali proti ideji občanů coby plebejců. Jsem přesvědčen, že mnoho z nich by tvrdilo, že pokud uznáváte, že běžné občanství je nevyhnutelně občanstvím druhé kategorie (jak to nazýváte), vyprazdňujete samu podstatu demokracie jakožto společnosti založené na ideji rovnosti občanů. A tímto krokem se v podstatě také zříkáte emancipačního potenciálu demokracie založeného na rovnosti. Takže otázka je zřejmá: může být plebejství progresivní nebo emancipační?*

JG: Můj přístup k demokracii vychází z jejího velice starého, vpravdě antického chápání, které definovalo vztahy mezi těmi, které už starověká politická teorie označovala jako Několik (tj. elity či oligarchy), a těmi, které nazývala Mnohými nebo masami. Demokracie, jak ji chápu, nemůže znamenat, že rozdělení mezi Několika a Mnohými je úplně překonáno a že my všichni si můžeme být zcela rovni ve společensko-ekonomickém a politickém životě. Samozřejmě bychom měli usilovat o to, abychom v nejvyšší možné míře redukovali nerovnosti v občanském životě (tj. redukovali nespravedlivé nerovnosti týkající se vzdělávacích a politických možností). Nicméně vzhledem k tomu, že toho nemůžeme nikdy plně nebo dokonce uspokojivě dosáhnout,

měli bychom udělat ještě něco jiného: *uvalit na těchto Několik* humánním a emancipačním způsobem nějaké břímě, přinutit je, aby nesli náklady svého výjimečného postavení.

Když se podíváme na záznamy z antických Athén, což je patrně první demokracie, o níž máme podrobné zprávy, je až zarážející, jak udělování moci lidu probíhalo nejen přes tvorbu zákonů a reprezentaci, ale i prostřednictvím institucionálních struktur, které neměly žádný jiný účel než uvalit nějaká břemena na jinak dominantní elitu. Tím mám na mysli takové instituce, jako byly ostrakismus, liturgie (zvláštní břemena či služby státu, kterými byla pověřena výlučně jen nejbohatší zhruba stovka rodin), eisfora (daně, uvalené na bohaté v dobách nebezpečí) a antidosis (takřka neuvěřitelný prostředek, pomocí něhož se bohaté rodiny regulovaly navzájem: samy rozhodovaly, která z nich je nejbohatší – a ta, jež byla takto určena, na sebe musela vzít břímě vyplývající z jejího výjimečně elitního postavení).

Ale abych odpověděl na vaši otázku poněkud příměji: mým cílem, k němuž jsem nyní dospěl na základě svých podrobných analýz, je otrást soudobými politicko-filosofickými představami o demokracii. Pokud totiž zůstaneme uvězněni v rámci běžné demokratické ideologie, na niž se odvoláváte (zacházení s každým tak, jako by byl politicky rovným s druhými), budeme mystifikovat sami sebe nenaplnitelnou vírou v to, co vlastně takzvané demokracie plní. A co bude ještě horší: upřeme sami sobě nárok na onen výše zmíněný soubor reforem založených na regulování a zatížení oligarchů a elit. Samozřejmě, vždy bychom měli usilovat o to, abychom dosáhli maximální možné míry zastoupení a politické rovnosti. Jsem ovšem přesvědčen, že těchto cílů nebude nikdy adekvátním způsobem dosaženo, a že tudíž musíme rozvinout naše chápání demokratické etiky tak, aby zahrnovalo i následující prostou myšlenku: ti, kterým se v rámci sociálního, ekonomického a politického systému, který není dostatečně spravedlivý, daří nejvíce, by měli být veřejně zatíženi a regulováni. Tato zátěž a regulace by pro společnost představovaly způsob, jehož prostřednictvím by mohla terapeuticky uznat vlastní nespravedlnost. A byl by to také prostředek umožňující zmenšení, i když nikoli eliminaci, této nespravedlnosti, a tím i posílení demokracie.

JB: *Zdá se mi, že plebejství sdílí mnoho rysů s populismem. Mám na mysli například představu rozštěpení společnosti na všemocné elity a prostý lid. Můžete vysvětlit hlavní rozdíly?*

JG: Rozdíly, jak to vidím já, jsou následující: Populismus předstírá, že mu jde o to dát plnou moc lidu, zatímco plebejství přijímá jako fakt, že zplnomocnění lidu nelze nikdy uspokojivě dosáhnout, protože rozdíl mezi Několika a Mnohými je trvalým rysem politického života, který se nedá odstranit.

Populismus také často vede k oslavě konkrétních lídrů, kteří tvrdí, že mluví jménem lidu, zatímco plebejství v podstatě usiluje o to, aby zatížilo všechny typy ekonomických a politických elit. Navíc, populismus se často pokouší definovat lid v pojmech specifické vůle, sady preferencí nebo v pojmech etnické či kulturní identity. Plebejství nechápe lid jako entitu, která by činila rozhodnutí (jako entitu, která by chtěla plnit konkrétní politickou agendu), a ani jej nedefinuje kulturně či etnicky. Lid je v tomto pojetí definován spíše jako soubor obyčejných občanů a jejich kolektivní schopnosti, jako entita sjednocená nikoli zastáváním nějaké konkrétní ideologie (v běžném slova smyslu), ale sdíleným postavením ne-elitních občanů, z nichž se skládá. Zatímco populismus si dokáže představit svět, v němž nebude existovat ani stín nespravedlnosti, plebejství se opírá o sdílení ne-elitní občanské identity v rámci politického světa, který je neustále proniknut nespravedlností.

JB: *Zejména ve své první knize se kriticky vymezujete vůči deliberativní demokracii a tomu, co bychom mohli nazvat deliberativním občanstvím. Namísto toho prosazujete okulární model demokracie, ve kterém občané kontrolují politiky nikoli svým hlasem, ale svým pohledem, a tvrdíte, že politici a úředníci by měli být vystaveni „situaci otevřenosti“. Mohl byste vysvětlit, co myslíte otevřeností a proč je tak důležitá?*

JG: Deliberace je skvělým ideálem pro občany, kteří mají rovný a významný podíl na moci. Když máte skupinu lidí rozhodující se kolem kulatého stolu, deliberace (odvolávání se na racionalitu, naslouchání, otevřená mysl atd.) se může jevit jako dobrý a etický postup. V běžném životě je ale deliberace jen mystifikace obyčejných občanů, jejichž jedinou možností, jak politicky jednat, je výlučně občasně hlasování v často binárních volbách, v nichž jde o výběr lídrů. Mystifikace spočívá v tom, že se zde vytváří dojem, že se běžní občané podílejí na společné deliberaci a participují na společném úsilí, jež sdílejí spolu s mocnými/bohatými/slavnými. Problém deliberace tak podle mého názoru spočívá v tom, že podporuje falešnou víru v rovnost. Podporuje přesvědčení, že obyčejní občané mohou spolurozhodovat, i když popravdě řečeno skutečné rozhodování je tím nejvzácnějším, co obyčejní občané mohou dělat – a zpravidla se pro ně tato možnost vůbec neotevírá.

Idea okulární demokracie naproti tomu vychází z pravdivého popisu každodenní reality: většina z nás je po většinu času spíše jen *diváky politiky*, neboť sledujeme oněch Několik, kteří skutečně rozhodují, a nejsme to my sami, kdo rozhoduje. V žádném případě netvrdím, že je lepší být divákem než aktivně rozhodovat. V tom bývám často dezinterpretován, proto to zdůrazňuji. Tvrdím, že krutá pravda naší situace spočívá v tom, že většina z nás je bohužel v politice primárně jen diváky. S ohledem na demokratické stanovisko je

ovšem stále možné diferencovat lepší a horší zkušenosti politického diváctví. Tento rozdíl definuje ideál otevřenosti [*candor*].

Otevřená [*candid*] politická událost (tj. taková, v níž lídr vystupující na veřejnosti nemá kontrolu nad podmínkami vlastní publicity, a musí tak čelit riziku nejistoty dopadu svého projevu na veřejnost, který nemůže ovládat a který se může setkat s protestem) je podle mého názoru z hlediska demokracie nadřazenější projevu, který nespĺňuje podmínku otevřenosti, kdy tedy lídr má kontrolu nad průběhem událostí, je imunní vůči spontaneitě a riziku nejistoty a zůstává chráněný před možným protestem a nesouhlasem. Vzhledem k tomu, že v současných masových demokraciích jsou obyčejní občané odsouzeni k tomu být primárně diváky politiky, ideál otevřenosti definuje to, co by učinilo politickou událost víc sledování hodnou a bylo by, především s ohledem na obyčejné občany a jejich každodenní možnosti, mnohem důstojnější. Chtěl bych ještě zdůraznit, že tento ideál otevřenosti [*candor*] byl vždy součástí demokratické tradice, o čemž svědčí i to, že má stejný etymologický základ jako slovo kandidát.

JB: *Hájíte institucionální uspořádání nabízející otevřenost a jako nástroje umožňující jeho prosazování uvádíte především veřejná slyšení, parlamentní interpelace, ale i mnohé další. Zmiňujete se však také o provokacích a ve své druhé knize v návaznosti na Machiavelliho dokonce naznačujete, že občané by se měli naučit „jak nebyť dobrými“ vůči ekonomickým a politickým elitám. Domnívám se tedy, že navrhuje jakousi formu nevraživosti nebo rozumné závisti (jak to nazýváte) jako základní postoj občanů vůči ekonomickým a politickým elitám. Zdá se mi však, že některé formy lidového či plebejského resentimentu mohou demokracii spíše poškozovat než ji rozvíjet. Uvedl bych jako příklad události na americkém Kapitolu, k nimž došlo letos v lednu. Existuje – nebo mělo by existovat – nějaké omezení plebejského resentimentu?*

JG: Správné občanské rozhořčení je podle mého názoru takové, které cílí na několik mocných, a zároveň je nenásilné a vede k veřejnému uznání a částečné nápravě konstitutivní nespravedlnosti v jádru naší současné demokratické zkušenosti. Podoby rozhořčení, které by překračovaly tyto hranice, by mohly být pro demokracii velice zničující.

JB: *Zdá se mi, že legitimní lidové rozhořčení může být ovládáno nebo zneužito politickými lídry, kteří tvrdí, že jsou také oběťmi útlaku, přestože patří k elitám nebo oligarchické třídě. Příklady miliardářů-politiků Donalda Trumpa nebo Andreje Babiše jsou výmluvným důkazem tohoto nebezpečí. Nabízí se tedy otázka, jak mohou plebejci odolat jejich svodům?*

JG: Souhlasím s vaším upozorněním, že lídři se mohou nepravdivě prohlašovat za plebejce. Například Trump stále tvrdil, že americký systém s ním zachází nespravedlivě, a to i v situaci, kdy byl nejen miliardář, ale i prezident Spojených států. Zvolil také vulgární druh rétoriky, která dle mého názoru má své místo v politice jen v omezené míře a jedině jako projev odporu vůči Několika, v žádném případě jako nástroj elitářské, nebo dokonce prezidentské moci. Nyní jsme svědky toho, že se lídři vydávají za plebejce, i když už jejich vlastní postavení jako lídrů dokazuje, že plebejci rozhodně nejsou. Plebejci mohou odmítnout tuto stylizaci v té míře, v níž se odmítnou ztotožnit s politickými elitami, dokonce i s těmi, které je podporují, a v té míře, v jaké uznají, že součástí pravého významu slova demokracie je i projev odporu vůči všem podobám moci elit (nikoli jenom možnost vybírat si, na stranu které elity se postavím).

JB: *Poslední otázka. Jak jsem již zmínil, zpochybňujete mnohé z obecně sdílených názorů na povahu demokracie. Některé své postoje jste podrobněji vysvětlil v odpovědích na mé předchozí otázky. Nicméně je tu ještě jedna věc, na kterou bych se chtěl nyní zaměřit. Ve své práci naznačujete, že jistá forma apatie nebo extrapoliticismu (jak to nazýváte) je nedílnou součástí demokratické tradice již od jejího počátku. Tento názor se zdá být v naprostém rozporu s hegemonním stanoviskem demokratické teorie, která je založena na ideji aktivního občanství. Zdá se mi, že nejenže se domníváte, že apatie nebo extrapoliticismus jsou součástí demokratické tradice, ale tvrdíte také, že jsou – v jistém smyslu – jedním z ústředních prostředků vyjádření postojů občanů demokratických států především v naší post-demokratické době. Mohl byste vysvětlit, co míníte extrapoliticismem a proč jej považujete za nepominutelnou součást demokracie?*

JG: V knize *Stín nespravedlnosti* jsem představil ideu extrapoliticismu. Mám tím na mysli to, že naše politické přesvědčení a závazky lze vyjadřovat i naplňovat také nepolitickými způsoby. Abych uvedl příklad, svobodný projev, právo vyjádřit se před mocí bez strachu z odplaty je tradičně považováno za politický ideál. Můžeme si však představit i jiný druh svobodného projevu, projevu zbaveného omezení běžného indikativního užití. Nachází svůj výraz třeba v poezii či v písni, v nichž se naše schopnost použít slova a zaujmout nějaký postoj stává prostředkem vyjádření idejí a pocitů, které lze jen omezeně využít v konvenčně pojímané politice.

Abych uvedl jiný příklad: rovnost je sama o sobě zpravidla vnímána jako politická doktrína, tedy idea, že by se všemi mělo být zacházeno stejným či podobným způsobem, zejména při uplatňování práva, ale i v jiných oblastech. Existuje ale jiný druh rovnosti, a to mimo politiku. Pokud budu tvrdit, že všechny životy jsou stejně žádoucí, tedy žádoucí rovným dílem – ať už jde

o životy žebráka či miliardáře, vydědence nebo premiéra –, vyjádřím tím něco velmi egalitářského, něco, co politická senzitivita pomíjí, co v ní nemá místo. Jak by totiž mohl úspěšně působit v politice někdo, kdo by se neodvolával na konvenční chápání škody a užitku, životů, které jsou více či méně žádoucí? Jde mi o to, že tyto a další příklady extrapolitického myšlení mohou být využívány obyčejnými, plebejskými občany, pro které je politický život zdrojem napětí a nespokojenosti. Jelikož mnohá z našich politických stanovisek můžeme vyjádřit v čistší formě extrapoliticky, můžeme tak najít útěchu tváří v tvář stínu nespravedlnosti v politických postojích, které, i když nemohou být naplněny, se mohou přeměnit způsobem, který není politický. Není nutné zříkat se politického kvůli extrapolitickému. Ale extrapolitické ukazuje, že nenaplněné politické aspirace mohou čas od času najít podobu v alternativním, potenciálně terapeutickém vyjádření.